

san o letu

gaston bašlar

»Na nogama imam četiri čiopina krila, po dva na svakome gležnju, plava i zelena, da po sranome moru očrtavaju vijuge leta.«

(G. d' Anuncio)¹

I

Klasična psihanaliza često se služila simbolima kao konceptima. Čak se može reći da su psihanalitički simboli osnovni koncepti psihanalitičkog istraživanja. Čim se jedan simbol protumači, čim se pronađe njegovo »podsvesno« značenje, on postaje obično sredstvo analize i ne veruje se da ga i dalje treba proučavati, ni u kontekstu, ni u njegovim raznolikostima. Upravo na taj način *san o létu* postao je za klasičnu psihanalizu jedan od najjasnijih simbola, jedan od najobičnijih »konceptata koji objašnjavaju«: simbolizira, kažu nam, sladostrane želje. Odmah žigoše nevine isповesti: znak je, izgleda, koji ne vara. Kako je san o letu veoma čist i neobičan, kako je na izgled veoma nedužan, te ga, kada se poveravamo, ne zatamnjujemo nikakvom cenzurom, on će u analizi snova često biti jedna od prvih desifrovanih reči. Brzo rasvetljava celu oniričku situaciju.²

Takvome metodu, kojim se pojedini simbol jedanput zauvek daje određeno značenje, izmiče dosta problema. Posebno izmiče problem imaginacije, kao da je imaginacija isprazni odmor u stalne afektivne zaokupljenosti. U najmanje dve stvari klasična psihanaliza izneverava na zadatku radoznanosti: ne vodi računa o estetskoj prirodi sna o létu; ne vodi računa o pritiscima racionalizacije koji obrađuju i iskrivljuju osnovni san.

Pretpostavimo, kao i psihanaliza, da se *oniričko sladostrašće* zadovoljava time što sanjača pokreće da *leti*. Kako će taj glavi, nejasni, tamni doživljaj poprimiti *graciozne* slike létu? Kako će se, u svojoj suštinskoj jednoličnosti, zaodenući slikama, sve do beskonačnih priča o krialitim putovanjima?

Odgovoriti na ova pitanja, na izgled veoma neobična, znači doprineti u isti mah i estetici ljubavi i racionalizaciji imaginarnih putovanja.

Prvim pitanjem s nove tačke gledišta prilazimo estetici miline. Ta estetika ne iscrpljuje se vizuelnim opisom. Svaki bergsonov dobro zna da se graciozno povijena putanja mora preći simpatičnim i intimnim kretanjem. Svaka graciozna linija otvara tajnu neke vrste *linearne hipnotizma*: vodi našu sanjariju, dajući joj neprekidnost linije. Ali osim te imitativenje intuicije koja se pokorava, uvek postoji i nagon koji naređuje. Onome ko posmatra gracioznu liniju dinamička imaginacija predlaže najluđu zamenu: tli, sanjaču, ti si milina koja se širi. Oseti u sebi *snagu miline*. Postani svestran da si zaliha miline, da si moć uzleta. Shvati da u samoj svojoj volji poseduješ svijene spirale kao mladi list paprati. S kim, za koga, protiv koga si graciozan? Da li je tvoj uzlet oslobođanje ili otmica? Raduješ li se svojom dobroti ili svojom moći? Svome umeću ili svojoj prirodi? Kad se *leti*, sladostrašće je *lepo*. San o létu san je *zavodljivog* zavodnika. Oko ove teme okuplja ljubav svoje slike. Proučavajući je, videćemo i kako ljubav stvara slike.

Da bismo rešili drugo pitanje, moramo obratiti pažnju na lakoću s kojom se san o létu racionalizuje. U toku samoga sna razum sanjača neumorno tumači lét; tumači ga u dugim ras-

pravama koje sanjač vodi sam sa sobom. Biće koje leti u snome svome snu izjašnjava se kao pronalazač svoga léta. Tako se u duši sanjača stvara jasna svest čoveka koji leti. Izvanredan primer za proučavanje, u okrilju sna, logične i objektivne izgradnje slike sna. Kada sledimo tako dobro definisan san kao što je san o létu, postajemo svesni da san može imati i »srednjih misli« i afektivne tvrdoglavosti u svojoj zaljubljeničkoj strasti.

Od sada, čak i pre nego što iznesemo dokaze, treba smatrati da psihanaliza, time što utvrđuje sladostransu prirodu oniričkog léta, ne kazuje sve. Onirički lét, kao i svi psihanalitički simboli, zahteva višestruko tumačenje: tumačenje iz strasti, estetizujuće tumačenje, racionalno i objektivno tumačenje.

Naravno, organska objašnjenja još su manje kadra da selle sve psihološke detalje sna o létu. Ne treba li se čuditi što se jedan tako učeni folklorista kao što je P. Sentiv (Saintyves) zadovoljava takvim tumačenjem? Za njega je san o padu u vezi s »vrlo karakterističnim grčevima u želucu«, koji su na javi doživljeni »pri stropoštavanju niz merdevine.«³ Mada on piše i sledeće (str. 100): »U mладости, kada bih se probudio usred takvog sna (o čudesnom létu) skoro uvek sam imao osećaj disajne lagodnosti.« Ta lagodnost poziva na psihološku analizu. Treba zato tići ka *neposrednoj psihologiji imaginacije*.

Proučavanjem sna o létu dobicemo i novi dokaz da psihologija imaginacije ne može da se razvija *statičnim formama*, ona treba da se izgrađuje na oblicima čija je deformatija u toku, a pri tome treba pridavati puno značaja dinamičkim principima deformacije. Psihologija vazdušnog elementa najmanje je »atomistička« od sve četiri psihologije koje proučavaju materijalnu imaginaciju. Ona je bitno *vektorska*. Suštinski, svaka vazdušna slika ima *budućnost*, ima vektor uzleta.

Ako uopšte postoji san pogodan da pokaže vektorskulu prirodu psihičkih fenomena, to je svakako *san o létu*. I to ne toliko zbog svog zamišljenog kretanja, koliko zbog svoje suštinski intimne prirode. Svojom *biti*, zaista, san o létu podložan je dijalektici lakoće i težine. Zato se san o létu javlja u dva vrlo različita vida: ima laganih letova; ima teških letova. Oko ta dva svojstva okupljaju se sve dijalektike radosti i patnje, poleta i umora, aktivnosti i pasivnosti, nade i kajanja, dobra i zla. Najrazličitije nezgode koje se dešavaju na putovanju léta biće u vezi s jednim ili drugim. Čim se obrati pažnja na materijalnu imaginaciju i na dinamičku imaginaciju, zakon psihičke biti i psihičkih zbiljanja pokazuju svoju nadmoć nad zakonima forme: psika koja se oduševljava i psika koja se umara razlikuju se u snu na izgled tako monotonom kao što je san o létu. Vratite se na ovo osnovno dvojstvo oniričkog léta kada budemo proučili njegove raznolikosti.

Pre nego što počnemo s tim proučavanjem, primetimo da san o létu, kao posebno oniričko iskustvo, i na javi može da ostavi duboke tragove. Takođe, on je sasvim običan u sanjariji, sasvim običan u poeziji. U budnoj sanjariji san o létu izgleda da je potpuno zavisan od vizuelnih slika. Sve slike bića koja leti u ovom su slučaju prekrile uniformni simbolizam koji sadrži psihanalizu. Zaista bi bila nepravda podozrevati da se u izvesnim sanjarijama, u izvesnim pesmama o létu skriva sladostrašće. Dinamički trag lakoće ili težine mnogo je dublji. On trajnije obeležava biće nego prolazna želja. Posebno, psihologija uspinjanja, koju želimo izložiti, čini nam se pogodnijom od psihanalize za proučavanje kontinuiteta sna i sanjarije. Naše oniričko biće je *jedno*. Ono i danju nastavlja s noćnim iskustvom.

Psihologija uspinjanja moraće uspostaviti i čitavu meta-poteku léta, koja će dokazati estetsku vrednost sna o létu. Naravno, pesmici često podražavaju jedni druge. Upotrebljen je arsenal gotovih metafora da bi se — često nasumce — posvuda stavilo krila. Ali jasno ćemo videti da je naš metod, upravo zato što se sistematski potkrepljuje *noćnim iskustvom*, najsigurniji za razlikovanje dubinske slike od površinske slike, za određivanje slike koja zaista donosi svoja dinamička dobročinstva.

Ukažimo, najzad, i na jednu od teškoća u našem poslu: malo je dokumenata o oniričkom iskustvu léta. Bez obzira na to, ovaj san je veoma čest, veoma običan, skoro uvek veoma čist. Herbert Spenser (Herbert Spencer) veli »da će u društvu od dvanaest osoba bar tri osobe tvrditi kako su u svom životu sanjale snove o letenju niz stepenište, tako jasne i tako ubedljive po realnosti iskustva da su to iskustvo i budne htele ponovo doživeti. Jedna od njih još i sada pati od posledica tako zadobijenog uganuća. (*Principles of Sociology*, 3. ed. vol. I, p. 773; citirao Havelock Ellis, *Le monde des rêves*, trad. p. 165). To je, uostalom, veoma opšta činjenica. San o létu ostavlja uspomenu na sposobnost letenja s toliko lakoće da se čovek čudi što ne leti i preko dana. Brija-Savaren (Brillat-Savarin) veoma je jasno izrazio to poverenje u realnost leta (*Physiologie du gout*, éd. 1867, p. 215): »Sanjao sam jedne noći da sam otkrio tajnu kako da se oslobodim sile teže i da sam, pošto je moje telo postalo indiferentno na podizanje i spuštanje, mogao s podjednakom lakoćom činiti i jedno i drugo, kako me je bila volja.

To stanje činilo mi se divno: možda su mnogi sanjali nešto slično; ali naročito je to što se sećam kako sam veoma jasno (ili mi se bar tako čini) objašnjavao sam sebi kojim sam sredstvima došao do ovog rezultata, kao i što mi se ta sredstva činila tako jednostavna da sam se čudio kako i ranije nisu bila otkrivena.

Kad sam se probudio, objašnjenje je potpuno iščilelo, ali zaključak je ostao; i odonda mi je nemoguće da ne verujem kako će, kad — tad, neki prosvetljeniji duh doći do toga otkrića i, za svaki slučaj, zabeležiti taj datum.«

Zozeff d'M (Joseph de Maistre) pokazuje istu sigurnost (Les Soirées de Saint-Pétersbourg, ed. 1836, t. II, p. 240): »Mladi ljudi, posebno vredni mladi ljudi, a narođito oni koji su imali sreću da izbegnu kakve opasnosti, često sanjaju da se podižu u vazduhu i tamo se kreću kako ih volja; jedan duhoviti čovek ... jedanput mi je rekao da su ga u mладости snovi te vrste posjećivali tako često da je počeo sumnjati da je težina urođena čoveku. Što se mene tiče, uveravam vas da je kod mene iluzija bila ponekad toliko jaka da nije nestajala odmah nakon budženja, nego tek nakon nekoliko sekundi.«

Uostalom, na račun oniričkog leta trebalo bi upisati i neke snove o klizećem hodu i neprekidnom uspinjanju. Čini se da o takvom oniričkom slučaju izveštava Deni Sora (Denis Saurat) (La fin de la Peur, p. 82): »Planina ni strma, ni stenovita, ali uz nju se uspinje dugo, veoma dugo... Dugačka, ispučena, dosta pravilna krivina... Nikakvi fizičkih neugodnosti: naprotiv, osećaj lagodnosti i snage... trava dosta retka i dosta niska, zatim sneg, zatim go kamen, ali nadasve vetrar, sve jači i jači. Idejno nasuprot vetrar, hodamo niz veoma blagoagnutu zaravan, da bismo došli do velike uspravne litice, to nas ne razočarava, već smo to znali...« Neke zabeleške, koje su nam se učinile suviše, izostavili smo. Ali dinamičko jedinstvo priče proteže se na četiri stranice, tako da u njoj možemo prepoznati veliku jednostavnost i veliko poverenje oniričkog leta. Ali najčešće se zanemaruju priča o njemu, smatra se samo delom složenijeg sna; vođeni bez prestanka brigom o racionalizaciji, razmišljamo o oniričkom letu kao o sredstvu za postizanje nekog cilja. Ne vidimo da je to zaista »putovanje po sebi«, najstvarnije »imaginarno putovanje«, ono koje obavezuje našu psihičku bit, ono koje dubokim belegom obeležava naše suštinsko psihičko stanje. Javlja se i obrnuta situacija, kada su psihološki dokumenti o oniričkom letu opterećeni uzgrednim stvarima. Psiholog dinamičkog života mora se, dakle, baviti psihanalizom posebne vrste da bi se u isti mah odbranio i od suviše jasnih razloga i od suviše životopisnih slika.

Trudićemo se, proučavajući pojedine tekstove, da dođemo do njihovog dinamičkog izvora i da tačno opišemo elementarni i duboki život oniričkog leta.

U ovome eseju polazimo s tačke gledišta psihologa, te u skladu s tim proučavamo psihološke interpretacije tog noćnog iskustva. Hevelok Elis (Havelock Ellis), koji u svojoj knjizi Le Monde des rêves ovome posvećuje jedno poglavlje pod nazivom »Avijacija u snovima«, posebno se bavi psihološkim uslovima u kojima se stvara taj neobični san (str. 171); on govori »objektivizaciji ritmičkog podizanja i spuštanja... disajnih mišića — u nekim snovima možda sistole i dijastole srčanog mišića, pod uticajem nekog lakog i nepoznatog fizičkog opterećenja.« Ali u dugačkoj raspravi koju zapadeva ne vodi se računa o priyatnoj i često psihološki blagotvornoj prirodi sna o letu. Ne objašnjavaju se tako precizne slike koje se umnožavaju u imaginaciji. Ograničimo se, dakle, na psihološki problem slike.

II

Da bismo postavili psihološki problem oniričkog leta, počiće od jedne stranice Šarl Nodije (Charles Nodier). Evo pitanja koje Šarl Nodije namerava da postavi Akademiji nauka ako ikada, veli, »postane dovoljno slavan, dovoljno bogat ili dovoljno moćan da bi mogao da podigne do nje svoj glas:

Zašto čovek, koji nikada nije sanjao da seče prostor krilima kao sva krilata bića kojima je okružen, tako često sanja kako se podiže elastično kao balon i zašto je to sanjao i mnogo pre nego što su baloni izumljeni, jer taj san je sačuvan u svim starim tumačenjima snova, ako ne zato što je to predviđanje simptom njegovog organskog razvitka?«

Oslobodimo prvo ovaj dokument racionalizacije. I zato pogledajmo racionalizaciju na delu, pogledajmo kako razum obrađuje san, ili, drugim rečima, pošto svim svojim sposobnostima propuštamo san, pogledajmo kako sanja razum.

U vreme kada Nodije piše, početkom XIX veka, baloni igraju istu eksplikativnu ulogu kao avijacija početkom XX veka. Zahvaljujući balonu, zahvaljujući avionu, ljudski let više nije besmislica. Potvrdivši snove, ove letilice umnožavaju, ako ne broj efektivnih snova o létu, a ono barem broj ispričanih snova o létu. Treba takođe shvatiti da logička konstrukcija često voli da se razmeće sanjarskom pripremom, baš kao što pojedini mislioci vole da prikazuju svoje snove kao »razumne« anticipacije. U vezi s tim veoma je zanimljiv esej Šarl Nodije o Preporodu čovečanstva i uskršnju. Evo glavne misli: pošto ljudsko biće u svom iskrenom noćnom snu ima iskustvo leta, pošto je svesno biće posle dugotrajnih objektivnih istraživanja uspelo da poleti balonom, zadatak je filosofa da pronađe kako povezati intimni san i objektivno iskustvo. Da bi se ta veza uspostavila, da bi se ta veza prosanjala, Šarl Nodije mašta o »uskršnulom biću« koje će čoveka nastaviti, koje će čoveka usavršiti kao biće s aerostatičnim osobinama. Ako nam se danas ova anticipacija čini baroknom, to je zato što mi nismo doživeли balon kao novinu. Balon, nelegant, »loptast«, za nas je starijska slika, nepokretna slika, sasvim racionalizovan koncept. To je, dakle, danas predmet bez veće oniričke vrednosti. Ali, prenesimo se u mislima u montgolfjeovsko vreme, da bismo sudili o Nodijevoj stranici. Bez obzira na to što, kada govorimo o Nodiju, moramo imati u vidu da je reč o književnoj igri, nećemo moći da iza slike ne naslutimo iskrenu imaginaciju, imaginaciju koja naivno sledi dinamiku njegovih slika. Evo, dakle, kakav je čovek — balon, uskršnuli čovek: imaće uvećani trup, širok i čvrst, »kostur vazdušne lađe«, leteće stvorivši »prazninu kakvu želi u svom prostranom pneumatskom unutrašnjem organu i udarivši nogom o zemlju, kako to instinkt njegovog programovnog organizma uči i čoveka u njegovim snovima.«

Racionalizacija koja nam se čini tako nezgrapno veštačka baš zbog toga je veoma pogodna da nam pokaze spoj oniričkog i stvarnog iskustva. Čovek vraćen javi racionalizuje svoje snove uz pomoć koncepta iz svakodnevnog života. On se nejasno seća slike iz sna i iskriviljuje ih već samim tim što ih iskrizuje jezikom jave. Nije svestan da nas san u svom čistom obliku potpuno prepusta materijalnoj imaginaciji i dinamičkoj imaginaciji, a da nas, nasuprot ovome, san u svom čistom obliku odvaja od imaginacije forme. Najdublji san u suštini je pojava optičkog i verbalnog odmora. Postoje dve osnovne vrste nesanice: optička i verbalna nesanica. Noć i tišina dva su čuvara sna; da bismo zaspali, treba da prestanemo govoriti i treba da prestanemo gledati. Treba da se prepustimo elementarnom životu, imaginaciji elementa koji nam je neobičan. Ovaj elementarni život izmiče jeziku koji je razmena slikovnih utisaka. Bez sumnje, tišina i noć dva su apsoluta koja ni u najdubljem snu nisu data u potpunosti. Stavše, moramo osetiti da je onirički život to čistiji što nas više oslobada pritiska formi i što nas više prepušta biti i životu našeg vlastitog elementa.

Pod ovim uslovima, svako dodavanje neke forme, ma koliko nam se činila prirodnim, izlažemo se opasnosti da sakrijemo oniričku realnost, da skrenemo s puta duboki onirički život. Na taj način, pred jednom tako čistom oniričkom stvarnošću kakva je san o létu, da bi se prodrlo do njene biti, po našem mišljenju, treba se braniti od nanosa vizuelnih slika i približiti se, što je moguće više, suštinskom iskustvu.

Ako imamo pravo u vezi s hijerarhijskom ulogom imaginacije materije u odnosu na imaginaciju forme, možemo formulati sledeći paradoks: što se tiče oniričkog leta kao dubokog dinamičkog iskustva, krilo je već racionalizacija. Upravo od svog nastanka, pre nego što se Nodije prepustio igri fantastičnih racionalizacija, on je upozoravao na veliku istinu da onirički let nika nije krilati let.

Zbog toga, po našem mišljenju, čim se u priči o snu pojavi krilo, treba posumnjati da je reč o racionalizaciji te priče. Čovek može biti skoro siguran da je priča zagađena ili slikama budne misli, ili knjižkim inspiracijama.

To što je krilo prirodno s ovim nema nikakve veze. Prirodnost objektivnog krila nije smetnja tome da krilo ne bude prirodni element oniričkog leta. Sve u svemu, krilo predstavlja, za onirički let, antičku racionalizaciju. Upravo ova racionalizacija oblikovala je sliku Ikara. Dručićje rečeno, slika Ikara u poetici starih naroda igra istu ulogu kao balon, »pneumatski kostur« u efemernoj Nodijevoj poetici, istu ulogu koju igra avion u poetici Gabrijela d' Anuncija (Gabriel d'Annunzio). Pesnici nisu u stanju da uvek ostanu verni samom izvoru svoje inspiracije. Oni napuštaju duboki i jednostavni život. Oni prevode izvornu reč, a da je nisu dobro niti pročitali. Pošto antički čovek za prevodenje oniričkog leta nije imao na raspolaganju stvarnost racionalnu u najvišem stepenu, to jest stvarnost koju je

proizveo razum, kao balon ili avion, morao je da pribegne prirodnog stvarnosti. Oblikovao je, dakle, sliku letećeg čoveka tipa ptice.

Postavićemo, dakle, kao princip da u svetu sna čovek ne leti zato što ima krila, nego veruje da ima krila zato što je leto. Krila su posledica. Princip oniričkog leta je dublji. Upravo taj princip treba da pronađe vazdušnu dinamičku imaginaciju.

III

Odbijajući sada da poverujemo bilo kojoj racionalizaciji, vratimo se, dakle, osnovnom iskustvu oniričkog leta i proučimo to iskustvo na iskazima koji su dinamički čisti onoliko koliko je to uopšte moguće.

Iz iste knjige Šarl Nodjea uzećemo jedan veoma čist dokument, kojim smo se već koristili u našoj studiji o imaginaciji vode.⁴ Videćemo da je doživljaj toliko jasan da nagoni sanjača da i budan pokuša doživeti isto iskustvo. »Jedan od najoštrounjih i najdubljih umova našeg vremena... pričao mi je... da se, otkako je u mlađosti više noći zaredom sanjao kako je ste-kao čudesnu sposobnost održavanja i kretanja u vazduhu, nije mogao osloboditi utiska da tu sposobnost zaista i poseduje, dok je nije pokušao primeniti, prelazeći preko kakvog potoka ili ja-me.«⁵ Rafaeli, (Raffaeli) istaknuti francuski slikar, veli takođe Hevelok Elis (*Le monde des rêves*, trad. p. 165), subjekt sna s doživljajem lebdenja u vazduhu, priča da je taj doživljaj tako uverljiv da mu se dešavalo da, probudivši se, skoči iz kreveta i pokuša izvesti eksperiment te vrste.« Evo, dakle, veoma jasnih primera kako uverenje stvoreno u nočnome životu, u pod-svesnom, začuđujući homogenom životu sna, traži potvrde u životu usred dana. Za pojedine duše, pijane od onirizma, dani i postoje zato da objasne noći.

Upravo ispitivanje takvih duša i može nam pružiti dinamičku psihologiju imaginacije. Mi, dakle, predlažemo da, u cilju zasnivanja psihologije imaginacije, podemo sistematski od sna i da otkrijemo, pre nego oblike slika, njihov istinski elemenat i njihovo istinsko kretanje. Moraćemo, dakle, tražiti od našeg čitaoča da se potradi da u svojim noćnim iskustvima pronađe onirički let u čistom dinamičkom vidu. Ako čitalac posude to iskustvo, prepoznaće da se dominantan onirički doživljaj sastoji od istinske, suštinske lakoće, lakoće celoga bića, lakoće po sebi, čiji razlog nije poznat sanjaču. Ona često sanjača obraduje kao neочекivani poklon. Ta lakoća celoga bića mobilizira se *lakin pokretom*, prostim i jednostavnim: *laki udarac petom* o zemlju doživljavamo kao pokret koji oslobada. Izgleda da taj delimični pokret u nama oslobada moć kretanja koje nam je bilo nepoznato i koje nam otkriva snovi.

Ako se u oniričkom letu vratimo na tlo, novi pokret odmah nam vraća vazdušnu slobodu. Što se toga tiče, nismo uopšte zabrinuti. Dobro osećamo da je u nama jedna snaga i da znamo tajnu koja je oslobođa. Povratak zemlji nije pad, jer poseđujemo sigurnost elastičnosti. Ko je sanjao onirički let, poznaje tu elastičnost. Takođe, poznaje i doživljaj čistoga odraza, bez namere, bez cilja koji treba doseći. Vraćajući se prema zemlji, sanjač, novi Antej, ponovo dobija neku lagantu, sigurnu, opojnu energiju. Ali njegov polet uopšte ne hrani zemlju. Mit o Anteu često se sumaća kao mit o materinskoj zemlji, jer je imaginacija zemaljskog elementa moćna i opšta. Nasuprot tome, imaginacija vazdušnog elementa često je slaba i maskirana. Psiholog materijalne i dinamičke imaginacije treba, dakle, da dobro razlikuje mitske crte koje se čuvaju u našim snovima. Izgleda da je onirički let dokaz da je mit o Anteu pre *mit sna* nego mit života. Jedino u snu dovoljno je da udarimo nogom da bismo se vratili našoj etarskoj prirodi, da bismo se vratili izvorima života. Taj pokret je zaista, kako kaže Nodje, trag »nagona« ljeta, koji preživljava ili koji oživljava, u našem noćnom životu. Radno rekli da je to trag *nagona lakoće*, koji je jedan od najdubljih životnih nagona. Na dosta stranična ovoga eseja ispituju se fenomeni tog nagona lakoće. Onirički je let, verujemo, u svojoj krajnjoj jednostavnosti, san nagonskog života. To objašnjava zašto je jedva izdiferenciran.

Pod ovim uslovima, kada budemo žeeli da *minimalno racionalizujemo* naša sećanja na noćno vazdušno putovanje, kamo treba da smestimo krila? Ništa u našem intimnom noćnom iskustvu ne daje nam za pravo da krila posadimo na ramena. Sem u slučaju posebnog imaginarnog zagadenja, nijedan sanjač ne sanja da mašte krilima. Često je san o mahanju krilima zapravo san o padu. Čovek se brani od vrtoglavice pokrećući ruke i ta dinamika može dovesti do pojave krila na ramenima. Ali prirodni onirički let, pozitivni let, koji je naše noćno ostvarenje, nije ritmički let, on ima kontinuitet i istoriju jednog elana, njega je brzo stvorio dinamizovani trenutak. Otuda, jedina racionalizacija pomoću slike krila, koja može biti u skladu s pravobitim dinamičkim iskustvom, jesu *krila na peti*, krilca Merkura, noćnog putnika.

Obratno, Merkurova krilca nisu ništa drugo nego dinamizovana peta.

Ne bismo uopšte oklevali da ta mala krila — dinamički dobro smeštena da simbolizuju vazdušni san, i vizuelno bez stvarnog značenja — prihvativmo kao znak iskrenosti sanjača. Kada

neki pesnik u svojim slikama ume da prišapne o tim majušnim krilima, to nam, na neki način, jemči da njegova pesma ima veze s *doživljjenom dinamičkom slikom*. Neretko, tada se u tim pesničkim slikama prepoznaće posebna postojanost, kakvu nemaju slike sabrane fantazijom. One su nadahnute najvećom pesničkom zbiljom: *oniričkom zbiljom*. Navode na prirodne sanjarije. Nije nimalo čudno što bajke i legende svih podneblja govore o krilima na peti. Žil Dijem (Jules Duhamel), u svojoj tezi o istoriji leta, upozorava da na Tibetu »budistički sveci putuju po vazduhu pomoću neke obuće koju zovu lake noge« i pravi aluziju na priču o letećoj cipeli, tako raširenoj u narodnim književnostima Evrope i Azije. *Cizme od sedam milja* (na engleskom čizme od hiljadu milja) imaju isto poreklo.⁶ Književnik će instinktivno napraviti poređenje. Flöber (Flaubert) (*Iskušenje svetoga Antuna* u prvoj verziji) piše: »Evo dobrog boga Merkura sa šeširom za kišu velikog obođa i s putnim čizmama.« Primenimo, uzgred, koliko šaljivi ton ovde upropošćuje onirizam slike na koji se više pazilo u nekim drugim odeljcima *Iskušenja*. Za čoveka koji sanja, moći letenja smeštene su u stopalu. Da bismo bili kraći, dozvolićemo sebi da u našim metapoetičkim istraživanjima ta krila na peti nazivamo *onirička krila*.

Izrazito oniričku prirodu krila na peti izgleda nije zapazila klasična arheologija. Tako ih Salomon Renak (Salomon Reinach) smatra elementom racionalizacije. »Helenski racionalizam uvek traži svoje... Hermes je uzalud bog: pre nego što poleti u vazduh, on pričvršćuje krila uz gležnjeve: *primum pedibus talaria necit Aurea kaže Vergilije*.« Ovaj Vergilijev komentar ne nadomešćuje oniričku arheologiju koja bi povela računa o osnovnom doživljaju lakoće.

Razume se, kao i sve slike, onirička krila mogu biti veštački dodata, prosto nalepljena, najrazličitijim opisima snova. U pesničkim delima mogu biti rezultat kopiranja kakve knjiške slike; mogu biti isprazna alegorija, obična retorska navika. Ali onda su tako neprekrena, tako beskorisna da se psiholog koji bude želeo da razmišlja o darovima imaginacije kretanja neće moći prevariti. On će uvek znati da prepozna petu dinamizovanu kako valja. On će je prepoznati u podsvesnim oblicima, iskliznulim kradom iskrenoj podsvesti, podsveti vernoj onirizmu: tako u *Izgubljenom raju* (Satobrijanov prev. str. 187) Milton govori o nebeskom anđelu sa šest krila, »poslednji par krasni njegova stopala, pričvršćen mu je uz pete, a od isprepletene perja boje nebeskog svoda.« Velika krila, izgleda, ne bi bila dovoljna za let iz mašte; potrebno je da čak i nebeski andeo ima onirička krila.

Vice versa, naše istraživanje o oniričkim krilima dozvoliće nam da kritikujemo čistotu pojedinih dokumenata. Dajmo odmah primer te kritike upravljenje protiv jednog opisa u kojem nedostaju onirička krila.

Među »snovima po izboru« Žan-Pola (Jean-Paul), koji zaista, kako veli Alber Beguin (Albert Beguin), liče »na poetske snove«, javljaju se i snovi o létu. Žan-Pol, trudeći se da proizvodi svoje snove i upravlja njima, snove léta oblikuje ponovo zaspavši ujutro. To, dakle, nisu snovi koji se sanjaju usred noći. On ih opisuje na sledeći način: »Taj let, koji je čas lebdenje, čas sasvim pravo uzdizanje, s rukama koje mlate po vazduhu kao vesla, za mozak je prava etarska banja naslade i odmora — osim ako od suviše brzog kruženja ruke u snu ne dobijem vrtoglavicu i ne uplašim se moždane kapi. Događalo mi se da se, zaista srećan, ponesen i telom i dušom, vinem pravo u zvezdano nebo, pozdravljajući pesmom svemirsko zdanje.

Siguran, u snu, da sve mogu, brzo kao strela penjem se na zidine visoke do neba da bih odande ugledao kako se najednom pojavljuje beskrajni bujni predeo; jer (tada pomislih) po zakonima duha i po željama sna imaginacija mora prekriti planine i livade, ceo okolni prostor, i svaki put to se i događa. Uspužem se na vrhove da bih se s uživanjem sjurio s njih...

U tim snovima po izboru ili *polusnovima* uvek razmišljam o svojoj teoriji sna... Osim lepih predela, ja u njima tražim uvek (ali uvek leteći, što je svojstveno snu po izboru) i lepelike dove da bih ih zagrljio... Avaj! Često dugo lutam u potrazi za njima... Događalo mi se da likovima koji mi se pričinjavaju kažem: »Probudiću se i vi ćete nestati«; isto kao što sam jednog dana stao pred ogledalo i rekao s užasom: »Želim da vidim kako izgledam sa zatvorenim očima.«⁸

Nije teško dokazati da je ovaj tekst *preopterećen*: u istome redu spoj ruku koje mašu i vesala poriče dinamičko jedinstvo sna o létu. U snu mogu biti združene dve forme, ali ne mogu biti združene dve sile; dinamička imaginacija je začuđujuće jedinstvena; i sasvim sigurno, u istome snu ne može se i strahovati od »moždane kapi« i upoznati »prava etarska banja naslade i odmora za mozak«. Uostalom, »mozak« i ne postoji za sanjača. S druge strane, teleologija na račun sna, konstrukcija je koju treba upisati na račun *priče o snu*. U snu čovek ne leti da bi se vlinuo u nebo, nego se vine u nebo zato što leti. Najzad, okolnosti su suviše brojne, sredstva uspinjanja suviše različita. *Onirička krila* zatrpana su preopterećivanjem. Daćemo suprotan primer u kojem se zaista javljaju samo onirička krila.

IV

Pošudujemo ovaj primer iz jedanaestoga Rilkeovog sna,⁹ veoma čistog dokumenta, skoro ceo opis izveden je iz dinamičkog doživljaja lakoće.

»Potom dođe neka ulica. Silažmo niz nju zajedno, istim korakom, jedno do drugoga. Njena je ruka grila moja ramena.

Ulica beše široka, jutarnje prazna; beše to bulevar koji se spuštaše, koji se naginjaše tek toliko da koraku deteta oduzme ono malo težine. A ona je išla ka da je imala na stopalima malena krila.

Ja sam se sećao...«

Beše to, dakle, sećanje, sećanje na neizmernu blagost! Sećanje čiji su oblici usnili, ali u kojima prebiva, tako nerazoriva, sigurnost sreće. Nije li to beskrajno i bezvremeno sećanje na vazdušno stanje, stanje kada ništa nema težine, kada je materija u nama po svojoj prirodi lagana? Sve nas uznosi, sve nas izdiže, čak i onda kad silazimo »tek toliko da korak deteta ostane bez ono malo težine«. Ta mladost lakoće nije li obeležje one sigurne snage zbog koje ćemo napustiti zemlju, koja nam uliva poverenje da ćemo se na nebo uspeti *prirodno*, s povetarcem, s daškom, poneseni *izravno* doživljajem neizrecive sreće. Ako otkrijete u svojim dinamičkim snovima to malo nizbrdice, tu ulicu koja se nezнатно spušta, tako nezнатno da je to neprijetno za oko, izrašće vam krila, mala krila na stopalima; vaša peta stecīć će moć letenja, lagaju, osećljivu, vaša peta će uskoru jednim veoma jednostavnim pokretom promeniti padinu u uspon, a hod u let. Stećiće iskustvo prve teze ničeanske estetike: »Sve što je dobro, lako je, sve što je božansko, hoda slabušnjem nogama.«¹⁰

Prolazeći u snu *blagim padinama*, čovek jasno oseća kako snovi pomažu da se odmorimo. Prema jednom medicinskom metodu lečenja umornog srca, propisivana je *terenska kura*: sadržavala je progresivnu listu posebno odabranih šetnji koje su trebale da vrte u euritmiju uneravnoteženi krvotok. Podsvest, u svom noćnom iskustvu, sada konačno postaje naš gospodar, vodi nas, takođe i ona, na neku vrstu *kure imaginarnih terena*. Naše srce, otežalo od dnevnih muka, ozdravi noću, zahvaljujući blagosti i lakoći oniričkog ljeta. Kada je tome letu pridodat laki ritam, to je ritam samoga našeg smirenog srca. Zar tada ne osećamo u samome srcu *sreću ljeta*? U Rilkeovim pesmama pisanim za gospodu Lu Alber Lazar (Lou Albert Lasard) mogu se pročitati ovi stihovi:

Kroz naša srca koja držimo otvorena¹¹
prolazi bog s krilima na stopalima.«

Treba li naglasiti da takvi stihovi ne mogu biti zaista doživeni bez vazdušnog udela o kojem govorimo. Merkuрова krila su krila ljudskoga ljeta. Tako su duboko intimna da se može reći da nam istovremeno podaruju i let i nebo. Izgleda da se nalazimo u naručju letećeg univerzuma, ili da se leteći kosmos ostvaruje u intimnosti našega bića. Doživećemo taj čudesni let ako se udubimo u pesmu pozajmljenu iz zbirke koju je prevela gospoda Lu Alber Lazar:

»Eto, znao sam da postoje,
oni što nikad ne naučiše hodati
kao svi ljudi.
Ali vinuće u nebesa
naglo rastvorenja
bi im prvi korak. Let...«

Ne pitaj
koliko dugo će osećati; koliko ih dugo
još gledašmo. Jer nevidljiva nebesa
neizreciva nebesa
iznad unutarnjeg su predela.«¹²

Za dušu iškrenu kao Rilkeova, onirički događaji, ma koliko da su retki, pripadaju životu naše biti: zapisani su u dugoj dinamičkoj prošlosti našeg bića. Zar onirički let nema ulogu da nas nauči kako da savladamo strah od pada? U svojoj sreći, ne nosi li znak naših prvih pobeda nad tim glavnim strahom? Takođe, koje sve uloge nije morao odigrati tešći —jadne i retke utehe — Rilkeovu dušu! Onaj ko pati od tako zvonkog pada čioće na pod, od užasavajućeg šuma lišća koje pada u sudbinskoj simfoniji pada svih stvari, s kakvim je slatkim iznenadenjem morao prihvatići u svojim snovima bića s malim krilima na nogama? Ako shvatimo čestu vezu pada i ljeta u našim snovima, vidimo kako se strah može pretvoriti u radost. To je zaista rilkeovski zaokret. Zaključak jedanaestog sna — koji je tako lep — to dovoljno jasno pokazuje: »Zar nisi znao da je radost, u stvari, užas od kojega ne zaziremo? Prodromo kroz užas s kraja na kraj i upravo to je radost. Užas čije samo početno slovo ne poznajemo. Užas u koji imamo poverenja.« Onirički let je u tom slučaju usporen pad, pad posle kojega se dižemo lako,

bez štete. Onirički let je spoj pada i vinuća. Samo duša potpune sinteze, kakva je bila Rilkeova duša, u stanju je očuvati čak i u radosti užas koji je radost nadvladala. Duše koje su više podjeljene, više razjedinjene, mogu jedino u sećanju da spoje suprotnosti, da dožive jednu iza druge, jednu kao uzrok druge, bol i radost. Ali već je velika svetlost ona koju dugujemo snu što nam pokazuje da se iz užasa može roditi sreća. Ako je jedan od prvih strahova, na šta ćemo se ubuduće podsećati, strah od pada; ako je jedna od najvećih ljudskih odgovornosti — fizičkih i moralnih — odgovornost naše *uspravnosti*, u kolikoj li meri san koji nas osobljuje, koji dinamizuje naše držanje, koji zateže luk našega tela od peta do potiljka, koji nas oslobađa težine, koji nam daruje naše prvo, naše jedino vazdušno iskustvo, u kolikoj meri jedan takav san mora da je spasonosan, okrepljujući, čudesan, uzbudljiv! Kakvo sećanje mora da ostavlja u duši koja ume da spoji svoj noćni život s poetskom sanjarjom dana! Psihoanalitičari će nam ponoviti da je san o létu simbol sladostrašća i da ga sanjamo kako bismo, kao što veli Žan-Pol, »zagrlili lepe likove«. Ako treba voleti da bismo se oslobođili teskoba koje nas guše, da, san o letu može tokom noći ublažiti nesrećnu ljubav, može neostvarljivu ljubav ispuniti noćnom srećom. Ali san o létu ima manje indirektnе uloge: on je stvarnost noći, samostalna noćna stvarnost. Posmatrano polazeći od realizma noći, ljubav dana, koja se zadovoljava oniričkim létom, treba označiti kao posebni slučaj levitacije. Za pojedine duše koje imaju snažno razvijen noćni život, voleti znači leteti; onirička levitacija jeste fizička realnost, dublja, suštinjska, jednostavnija od same ljubavi. Ta potreba da čovek bude oslobođen, ta potreba da se od noći uzme njena beskrajna sloboda — javlja se kao fizička sudbina, kao sama funkcija normalnog noćnog života, noći koja nas odmara.

Prevod s francuskog: Jasna Melvigner

NAPOMENE:

* Odlomak iz knjige: Gaston Bachelard, *L'air et les songes*, Librairie José Corti, Paris 1962, 4th reimpression.

¹ Aux pieds j'ai quatre ailes d'alcyon, j'en ai deux par cheville, bleues et vertes qui sur la mer salée savent tracer des vois sinueux (G. d'Annunzio, *Undulna*, trad. Tosi).

² Razume se, psihanalitička praksa donosi dosta nijansi koje usložavaju simbolizaciju. Tako, povodom sna o stepeništu, često tako bliskog snu o létu, dr René Alandi (René Allendy, *Rêves expliqués*, p. 176.) daje sledeće primedbe: »Muškarac se penje ur stepenice (aktivnost), a žena silazi (pasivnost)« René Alandi ukazuje, uostalom, i na brojne inverzije koje unose još razlika u ovaj veoma jednostavan san.

³ P. Saintyves, *En marge de la légende dorée*, Paris 1930, p. 93.

⁴ Charles Nodier, *Rêveries*, p. 165.

⁵ Cf. Michelet (*L'oiseau*, p. 26): »U svojim najboljim godinama, ... u snovima iz mladosti ... čovek može biti tako srećan da zaboravlja da je ... vezan za zemlju. I, evo, uzeče, lebdi.«

⁶ Jedan nadrealista, oslobođajući se sporih prelaza piše: »Krenite prozirne čizme od sedam milja u osvajanje sveta.« (Léo Malet, *Vie et survie du vampire*, Cahiers de poésie. Le surréalisme encore et toujours, aout 1943. p. 17.) Klasinski kritika, pomisljavajući na žandarske čizme, rugaće se tim »prozirnim čizmama«. Neće shvatiti osnovnu dinamičku imaginaciju: sve što savladava vazduh jeste dinamički u suštinjski vazdušno.

⁷ Salomon Reinach, *Cultes, mythes et religions*, t. II, p. 50.

⁸ Citirao Béguin: Jean-Paul, *Choix de Rêves*, p. 40.

⁹ Rainer Maria Rilke, *Fragments en prose*, trad. p. 191.

¹⁰ Nietzsche, *Le cas Wagner* (Le Crémuscle des Idoles) trad. p. 14.

¹¹ A travers nos coeurs, que nous tenons ouverts, passe dieu, des ailes à ses pieds.

¹² Vois, je l'ai su, qu'ils existent ceux-là qui, jamais, n'apprennent la marche commune par les hommes.

Mais l'ascension dans des cieux

soudain épanouis

leur fut début. Le vol ...

.....

Ne demande pas

combien de temps ils sentirent; combien de temps

on les vit encore. Car des cieux invisibles

des cieux indiscibles sont

au-dessus du paysage intérieur.